

Søren Kierkegaards fjorten dage

Kronologien bag vendepunktet i Søren Kierkegaards forfatterskab – i anledning af Tekstredøgørelsen for »Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift«, SKS K7

Af Poul Behrendt

Første del: Vendepunktets fjorten dage

I

I realiteten drejer det sig om knap tre uger. Men det er de tre uger, der udgør vendepunktet i Søren Kierkegaards forfatterskab. Og som det vil fremgå, var der så at sige ikke en dag, som ikke på længere sigt kunne komme til at tælle.

Det var i de uger, Søren Kierkegaard lagde sidste hånd på manuskriptet til *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, som han i en alder af 32 regnede for slutstenen på sit forfatterskab.

Det var i de uger, han af den jævnaldrende kritiker, P.L. Møller, overrumplende blev præsenteret for det første egentlige og på flere punkter tilintetgørende portræt af sit pseudonyme forfatterskab. Netop som han selv i et langt indskud i *Efterskriften* havde ladet pseudonymen Johannes Climacus gennemgå samme forfatterskab.

Og det var i de samme uger, han som en anden pokerspiller valgte at doble P.L. Møllers overfald med et overfald ikke bare på P.L. Møller, men også på datidens stærkeste offentlige opinionsdanner, den satiriske ugeavis *Corsaren*, samtidig med at han opererede med muligheden af at holde *Corsarens* 26-årige redaktør uden for konflikten.

Hvad han havde tænkt sig som afslutningen, skulle kaste ham ud i et nyt forfatterskab og desuden give ham stikordet til et af de mest ekstraordinære aktstykker i dansk litteratur, den såkaldte »Første og sidste Forklaring«. Den valgte han at offentliggøre i et lille tillæg til *Efterskriften* – som forfatterskabets hidtil hemmeligholdte note, hvori Søren Kierkegaard for første gang i eget navn vedkendte sig alt, hvad han igennem de foregående tre år havde skrevet i andres. Samtidig med at han ekspliciterede det regelsæt for omgang med pseudonymerne, hvorefter den forudsatte læser havde sig at rette.

Enten-Eller var udkommet den 20. februar 1843. *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* var færdig fra bogtrykkeren den 20. februar 1846. En ring var sluttet. Den bestod, foruden de opbyggelige taler, af 8 stk.s pseudonym verdenslitteratur, og forfatteren vidste det.

II

Nu har det så vist sig – med udgivelsen af dobbeltbind nr. 7 i serien af *Søren Kierkegaards Skrifter (SKS)* – at indholdet af de tre uger på ingen måde længere kan tages for givet. Ikke bare hævdes rækkefølgen af begivenheder her at være en helt anden end den, hvormed forskningen hidtil har opereret. Det er heller ikke de samme tre uger. De er rykket væsentligt tilbage, og samtidig er de indskrænket til fjorten dage, som endda omfatter en begivenhed mere, end de tre traditionelle uger har gjort.

Tidligere begyndte det med P.L. Møllers overfald på Søren Kierkegaard i årbogen *Gæa* den 22. december 1845 og sluttede tre uger senere med Søren Kierkegaards replik til *Corsaren* i dagbladet *Fædrelandet* den 10. januar det følgende år. Nu begynder det med afleveringen til Bianco Luno af manuskriptet til *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift (AE)* midt i december 1845 og slutter allerede den 27. december samme år med offentliggørelsen af Kierkegaards tilbagespil til P.L. Møller i *Fædrelandet*.

Henholder man sig til kronologien i *SKS*, skal Kierkegaard inden for de fjorten dage ikke bare som hidtil have forfattet indlægget imod P.L. Møller i løbet af den 25. og 26. december, han skal også i de samme to dage have skrevet sit svar til *Corsaren*, mindst en uge før han den 2. januar 1846 har kunnet læse *Corsarens* første angreb på sig, og mere end to uger før han lod det pågældende svar trykke i *Fædrelandet*. Og ikke nok med det. I ugen før, dvs. mellem afleveringen af hovedmanuskriptet til *Afsluttende Efterskrift* i midten af december 1845 og udgivelsen af P.L. Møllers *Gæa* den 22. december, skal Kierkegaard desuden have påbegyndt udarbejdelsen af »En første og sidste Forklaring« og færdiggjort »renskriften« i døgnet efter, at *Gæa* kom på gaden, to dage før juleaften.¹ Således at alt var klappet og klart, mindst tre dage før Kierkegaard den 30. december 1845 skulle modtage førstekorrekturen på *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* fra Bianco Lunos Bogtrykkeri (jf. det kronologiske skema over forskningstraditionens og *SKS*' divergerende dateringer).² Alt sammen altså ifølge *SKS* K7, som må siges at præsentere udgivelsesrækkens mest ambitiøse tekstredigørelse, når talen er om et forandret syn på tilblivelsen af det kierkegaardske tekstkorpus.

Kronologien ifølge forskningstraditionen (Trad.) vs. SKS K7 (SKS):

		1845					1846				
		DECEMBER					JANUAR			FEBRUAR	
MEDIO DEC.	16.-21. DEC.	22. DEC.	23. DEC.	25.-26. DEC.	27. DEC.	30. DEC.	2. JAN.	3.-9. JAN.	10. JAN.	PRIMO FEBR.	20. FEBR.
Trad	Færdiggørelse af AE-ms.			Affattelse af SKS replik til P.L. Møller	Offentliggørelse af SKS replik	Aflæring af AE-ms. til Bianco Luno	<i>Corsarens</i> 1. angreb på SK	Affattelse af SKS replik til <i>Corsaren</i>	Offentliggørelse af SKS replik til <i>Corsaren i Fædrelandet</i>	Udkast til og færdiggør. af »for-klaringsen«	AE (& »For-klaringsen«) fra Bianco Luno
SKS	Færdiggørelse Af AE-ms.	P.L. Møllers kritik af SK i <i>Gæza</i>	Færdiggørelse af »For-klaringsen«*)	Affattelse af SKS replik P.L. Møller	Offentliggørelse af SKS replik til P.L. Møller i <i>Fædrelandet</i>	Førstekortur på AE fra Bianco Luno				Aflæv. af ms. til Bianco Luno	
	Aflæring af AE-ms. til Bianco Luno			Affattelse af SKS replik til <i>Corsaren</i>							

*) Tidspunkt for aflæring af trykmanuskript til Bianco Luno oplyses ikke i SKS K7.

Rastersøjler: Dateringer uden for diskussion.

Skrifffarver: Traditionens og SKS' respektive dateringer af samme begivenhed.

Facit af dette regnestykke er, at vendepunktet i Søren Kierkegaards forfatterskab skete så at sige uberørt af polemikken med P.L. Møller og M.A. Goldschmidt. De indtog blot de roller, Søren Kierkegaard på forhånd havde tildelt dem. En opfattelse, som for så vidt er i skønneste overensstemmelse med det synspunkt, Søren Kierkegaard selv skulle indtage de følgende måneder, da det gik op for ham, at der var risiko for, at alt, hvad han havde skrevet og kunne komme til at skrive, ville blive læst i lyset af den famøse polemik, der ellers skulle have lukket munden definitivt på hans modstander(e).³

Hermed er Søren Kierkegaard altså blevet anbragt i en nærmest solip-sistisk skrivesituation, og dét – paradoksalt nok – i netop det bind af *SKS*, hvor der i Kommentaren afdækkes en mere nærgående interaktion mellem *Efterskriften* og forfatterens lokale samtid, end nogen Hegel-forsker kunne have drømt om.

III

Umiddelbart må det selvfølgelig vække undren, at Søren Kierkegaard kan hævdes at have indleveret *AE*-manuskriptet i midten af december, når det af Tekstredøgørelsen selv fremgår, at der i dette tilfælde aldrig kom til at foreligge nogen egentlig renskrift til værket, men kun en kladede indleveret som trykmanuskript, med talrige rettelser og tilskrivninger, mest fremtrædende i manuskriptets sidste del.⁴ Hvortil denne hast med aflevering af et halvfærdigt manuskript på et tidspunkt, hvor al ydre tvang savnes?

Spørgsmålet kan ikke besvares inden for Tekstredøgørelsens rammer, blandt andet fordi det aldrig bliver stillet. Det skal i første omgang heller ikke søges besvaret her, hvor det drejer sig om at få kortlagt og drøftet den kronologiske argumentation, som udgør grundlaget for rækken af nydateringer i Tekstredøgørelsen til Kommentarbundet K7 – på denne argumentations egne præmisser.

Når denne argumentation er en nøjere undersøgelse værd, skyldes det ikke bare, at den fremsættes på et sted, som må anses for det autoritative inden for fremtidens Kierkegaardforskning – den kommenterede genudgivelse af *hele* forfatterskabet, som med national økonomisk bevågenhed fra højeste sted vil udgøre det uomgængelige grundlag for ethvert fremtidigt studium, også uden for landets grænser. Således som det inden længe vil være tilfældet med de Gruyters udgivelse af *Søren Kierkegaards Skrifter* for den tysktalende verden.⁵

Det skyldes også – og især – at argumentationen definitivt afskærer

enhver mulighed for at læse »En første og sidste Forklaring« som det højest beliggende forståelsessted i den polemik med P.L. Møller og *Cor-saren*, der af Kierkegaard selv siden skulle blive betegnet som »en Katastrophe i mit offentlige Liv«. ⁶

Det er denne fremstillings konklusion, at ikke en eneste af de nydateringer, som gøres gældende i Tekstredegørelsen til K7, kan stå for en nærmere undersøgelse. Men det er samtidig væsentligt at få markeret, at undersøgelsen er konkret. Den er ikke et signalement af SKS som helhed. Den er ikke engang et signalement af SKS K7, hvis indsats på realkommentarens område er forbilledlig. ⁷ Den er alene en argumentation med og mod den filologisk baserede Tekstredegørelse og denne redegørelses ansvarlige forfattere. ⁸ Heri er der uundgåeligt også nogle principielle, metodiske og redaktionelle perspektiver, som til slut kort skal omtales.

Anden del: Principper for en kronologisk tydning

I

Den mest vidtgående konsekvens af nydateringerne i Tekstredegørelsen til SKS K7 er, at de udelukker enhver tænkelig forbindelse mellem P.L. Møllers angreb på den kierkegaardske pseudonymitet den 22. december 1845 og Kierkegaards opstilling af et dialektisk regelsæt for omgang med det pseudonyme forfatterskab i »En første og sidste Forklaring«. ⁹

Det er som antydning et hovedsynspunkt i Tekstredegørelsen, at »En første og sidste Forklaring« er udfærdiget, allerede inden Søren Kierkegaard havde påbegyndt sit svar til P.L. Møller, som stod at læse i *Fædrelandet* den 27. december 1845. Og det synes at være en del af synspunktet, at de forarbejder til »En første og sidste Forklaring«, som findes mellem de efterladte papirer, må bedømmes som udkastet, endnu før *Gæa* overhovedet var kommet på gaden, idet manuskriptet til »Forklaringen« hævdes »færdiggjort kort før jul 1845«. ¹⁰ *Gæa* udkom den 22. december 1845, hvad der højst giver Søren Kierkegaard halvandet døgn til færdiggørelsen.

Man skulle tro, at et sådant synspunkt var udelukket allerede derved, at ikke bare replikken til P.L. Møller den 27. december 1845, men også svaret til Goldschmidt i *Fædrelandet* den 10. januar 1846 står opregnet i den oversigt over det pseudonyme forfatterskab, der indleder »En første og sidste Forklaring«. Men den omstændighed er, som vi siden skal se,

for Tekstredigørelsens forfattere netop beviset på, at de har ret. Ja, det er efter alt at dømme heraf hele ombrydningen af den hidtidige kronologi udspringer.

Målt på en forskningshistorisk alen lægger denne nydatering op til en fuldstændig omlægning af vendepunktet i forfatterskabet. Går man til *Papirernes 2.* udgave fra 1915, er der ingen tvivl. Her er samtlige forarbejder til »En første og sidste Forklaring« – når bortses fra »et rudimentært Udkast« fra året før – dateret til 1846, og seks af de syv registrerede numre endda til februar måned.¹¹ Det samme er tilfældet med de *Efterladte Papirer* i 1. udgaven fra 1872, hvor alle uddrag af forarbejderne står registreret under februar 1846.¹²

II

Når talen er om færdiggørelse af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, bør der imidlertid skelnes.

Hvad angår *AE*-manuskriptet, der havde pseudonymet Johannes Climacus som forfatter, har der hidtil ikke hersket tvivl: Det forelå helt og holdent færdigt fra forfatterens hånd i midten af december 1845, altså omkring en uge før Søren Kierkegaard har kunnet læse P.L. Møllers kritik i *Gæa*. Blot skal man være opmærksom på, at vi ikke har andre ord herfor end Søren Kierkegaards egne. Og at disse ord er svært forenelige med de vidnesbyrd, *AE*-manuskriptet selv afgiver, for så vidt som der ingen renskrift er, idet trykmanuskriptet selv som nævnt har karakter af kladde.¹³

Lidt anderledes med »En første og sidste Forklaring«, hvorom der nu kun hersker enighed på et enkelt afgørende punkt: at »Forklaringen« blev indleveret til sætning væsentlig senere end hovedmanuskriptet. Det kan vi vide, fordi det af en førstekorrektur fremgår, at »Forklaringen« af sætteren oprindelig blev sat umiddelbart efter indholdsfortegnelsen, som først kunne udarbejdes til sidst, når den samlede sideombrydning var tilendebragt.¹⁴ Det stemmer desuden overens med, hvad Søren Kierkegaard selv har sagt:

En første og sidste Forklaring var henkastet paa et Stykke Papiir i det oprindelige Manuscript, men lagt til Side, for at udarbejdes og blev først afleveret saa sildigt som muligt, for ikke at ligge og flyve i et Bogtrykkerie.¹⁵

Hvad der yderligere bestyrkes af, at det omtalte stykke papir med det første udkast til Kierkegaards vedgåelse af forfatterskabet stadig findes – ikke at forveksle med første udkast til »Forklaringen«.¹⁶

Men lige så væsentligt det er at skelne *AE*-manuskriptet fra »En første og sidste Forklaring«, når talen er om færdiggørelsen af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, lige så væsentligt er det at adskille, hvad Søren Kierkegaard har udtalt om sine manuskrippers færdiggørelse/sætning, fra de vidnesbyrd, der foreligger fra andre kilder. I Tekstredegørelsen opereres der sjældent med en sådan mulighed for divergens, skønt der vedrørende færdiggørelsen af *AE*-manuskriptet foreligger ikke færre end tre dateringer fra Kierkegaards side.¹⁷ Men mærkeligt nok inddrages kun den ene af forfatterne til Tekstredegørelsen i *SKS* K7.

Endelig bør der skelnes mellem de oplysninger om egen adfærd, som Kierkegaard meddeler, og de motiveringer, han giver for samme adfærd. Når han som grund for den sene aflevering af det efterhængte manuskript anfører bekymring for, at det skulle »ligge og flyve i et Bogtrykkerie«, så synes en sådan motivering at forudsætte, at »En første og sidste Forklaring« rummede oplysninger af anderledes kontroversiel karakter end det øvrige manuskript. Men det var der for Kierkegaard, indtil fremkomsten af P.L. Møllers kritik i *Gæa*, ingen holdepunkter for at antage.

Det fremgår også af de første linjer på det omtalte »Stykke Papiir i det oprindelige Manuscript«, som blev affattet længe før Kierkegaards polemik med Møller og Goldschmidt:

For en Ordens Skyld og af adskillige Grunde som det ikke er Uma-
gen værd at anføre vedgaar jeg formaliter hvad der realiter hver-
ken kan interessere Nogen at vide ell. mig, at Nogen veed det: at
jeg er Forfatter af en Artikel i Flyveposten o:s:v:¹⁸

Af disse linjer, som i det væsentlige går igen i alle forarbejder til »Forklaringen«, fremgår det, at vedgåelsen af forfatterskabet indtil udgangen af 1845 ikke kunne påregne nogen sensationsværdi, endsige være noget, som nogen kunne have interesse i at offentliggøre mod forfatterens vilje.

Det svarer ganske til, hvad Kierkegaard selv havde anført otte måneder tidligere, da en anonym anmelder i *Berlingske Tidende* den 6. maj 1845 havde udnævnt ham til forfatter af *Stadier paa Livets Vei* under henvisning til datidens almindelige mening, også kaldet »Rygtet, der vel ikke tager Feil i at erklære ham [S.K.] som Forfatter til 'Enten-eller' og den Række Skrifter, der aabenbart derivere sig fra samme Haand.«¹⁹

Hvortil Søren Kierkegaard i eget navn tre dage senere kunne replicere i *Fædrelandet*, at enten var han *ikke* forfatteren, og så var det forkert at bringe rygtet til torvs. Eller også *var* han forfatteren, og i så fald tilkom det ingen andre end ham at sige det. Men selv i sidstnævnte tilfælde kunne rygtet umuligt gælde for nogen avisnyhed, eftersom »den officielle Vished« ikke længere var af interesse for nogen:

Visseligen, om jeg var Forfatteren, jeg skulde vel vogte mig for nu paa en saa kjedelig Maade at falde Læseverdenen til Besvær med Navnsangivelse, nu, da Ingen mere er Nysgjerrig og alle længst kjede af at gjette.²⁰

Samme kedsommelighed kunne siges at præge det oprindelige, ultrakorte udkast til vedgåelsen af forfatterskabet på det omtalte »Stykke Papiir«, der godt kan tænkes udarbejdet samtidig med de første udkast til *Efterskriften* fra april-maj 1845 og da også blot er udstyret med den lakoniske overskrift: »Anm.«²¹

Inden for rammerne af K7-forfatterens egen kronologi savnes der således en motivering for, at Søren Kierkegaard ikke øjeblikkelig afleverede »En første og sidste Forklaring« efter den påståede færdiggørelse af manuskriptet før julen 1845. Forfatterne fremsætter ganske vist følgende forklaring, som de hævder stammer fra Kierkegaard selv:

At »En første og sidste Forklaring« blev afleveret efter det øvrige manuskript og »saa sildigt som muligt«, jf. JJ:414, skyldes SKs rådvildhed, hvad angår vedgåelsen af pseudonymerne, som det også fremgår af den uddybende marginalnote JJ:414.a (jf. illustration 13): »Jeg har et Øieblik været raadvild, om jeg ikke af H: t: Omstændighederne (Corsar-Vrøvlet og Bysnakken) skulde lade Vedgaaelsen af mit Forfatterskab ude«.²²

Men netop det belæg er det stærkest tænkelige argument imod deres forklaring. Eftersom »En første og sidste Forklaring« af K7-forfatterne hævdes at være færdiggjort før julen 1845, kan »Corsar-Vrøvlet og Bysnakken«, som først var en realitet i januar 1846, umuligt anføres som grund til, at Kierkegaard ikke straks efter den påståede færdiggørelse i december afleverede manuskriptet til Bianco Luno.

Søren Kierkegaards motivering for den senest mulige aflevering lader sig kun forklare under forudsætning af det voldsomt øgede fokus på hans

forfatterstatus, som han følte fremkaldt ved den polemik med P.L. Møller og *Corsaren*, hvori han selv optrådte under dække af et æstetisk-litterært pseudonym. Motiveringen synes således at forudsætte, at manuskriptet blev affattet efter denne polemik.

III

Hævder man, som SKS K7-forfatterne gør det, et sammenfald i tid mellem færdiggørelsen af »En første og sidste Forklaring« og udgivelsen af *Gæa* den 22. december 1845, får man derfor flere problemer.

Ikke bare med Søren Kierkegaards motivering for at aflevere »Forklaringen« senere end *AE*-manuskriptet. Man får også et problem med motiveringen for Søren Kierkegaards *færdiggørelse* af »En første og sidste Forklaring« i døgnnet efter, at han stiftede bekendtskab med P.L. Møllers kritik i *Gæa*. En undersøgelse af forarbejderne hertil viser nemlig, at hvis Kierkegaard har færdiggjort »Forklaringen« den 22.-23. december 1845, så må han i samme døgn også have påbegyndt den. Det fremgår af, at Kierkegaard allerede i førsteudkastet til »En første og sidste Forklaring« (og hermed sigtes *ikke* til det tidligere omtalte *Stykke Papiir* med et udkast til vedgåelsen af forfatterskabet fra foråret 1845)²³ henviser til *Frater Taciturnus*' »2 Artikler i Fædrelandet«. ²⁴ Hvormed sigtes dels til polemikken mod P.L. Møller den 27. december 1845, dels polemikken mod *Corsaren* den 10. januar 1846, hvad der altså udelukker, at han kan have arbejdet på »Forklaringen« før den 22. december 1845. K7-forfatternes påstand herom rejser en række modspørgsmål, hvoraf det enkleste lyder: Hvorfor skulle Kierkegaard, efter læsningen af *Gæa*, have givet sig i kast med, inden for kun halvandet døgn, at affatte samtlige versioner af »Forklaringen« (i alt omkring 15 normalsider), der tidligst har skullet afleveres sammen med førstekorrekturen til *AE*, mens P.L. Møllers kritik krævede hurtigst muligt svar?²⁵

Endelig rejser der sig et problem med omfanget af den tænkelige tidsafstand mellem færdiggørelsen af de to trykmanuskripter. Den ene nydatering trækker nemlig straks den anden med sig. Hvis trykmanuskriptet til »En første og sidste Forklaring« må »være afsluttet før julen 1845«, som det siges i Tekstredegørelsen, så må trykmanuskriptet til *Afsluttende Efterskrift*, i henhold til Kierkegaards egne udtalelser herom, være indleveret væsentlig før.²⁶ Men i så fald står kun den ene uge fra den 15. til den 22. december 1845 til rådighed, eftersom det af alle anses for givet, at *AE*-manuskriptet ikke blev afsluttet tidligere end midten af december 1845. Derfor kan det nu meddeles som en uomtvistelig kendsgerning, at

AE-manuskriptet ikke bare var færdiggjort, men også »afleveret til trykning medio december«. ²⁷

Det er der ingen andre end Kierkegaard, der har hævdet. Tidspunktet for indleveringen af *AE*-manuskriptet til Bianco Lunos Bogtrykkeri har i over hundrede år ligget uflytteligt fast på datoen den 30. december 1845. ²⁸ Det ses enklest muligt, hvis man slår op under stikordet »*Afsluttende ... Efterskrift*« i *generalindexet* til *Søren Kierkegaards Papirer*: »(Det hele Manuscript var indleveret i Bogtrykkeriet [Bianco Luno] ... medio Dec. ell. saa [30. Dec.] 1845)«, står der i *Papirernes* bind XIV, pagina 371, 2. spalte. Og med dateringen »30. Dec.« i den sidste kantede parentes – gengivet endda med forrige århundredes retskrivning – er det altså anført, at der findes andre, eksterne vidnesbyrd, som med en håndbogs indiskutable præcision dementerer Søren Kierkegaards egen udtrykkelige datering i samme linje.

K7-forfatterne har hermed ikke blot bragt sig i modsætning til forskningstraditionen – uden at omtale det. De har også bragt sig i modsætning til et af SKS' egne tidligere kommentarbind, K18, nærmere betegnet kommentaren til *JJ-Journalen*, hvor det i forbindelse med Kierkegaards omtale af *Afsluttende eenfoldigt Efterskrift* oplyses, at udtrykket *eenfoldigt* først blev rettet til *uvidenskabelig* i trykmanuskriptet, »som SK indleverede den 30. dec. 1845«. ²⁹

Tredje del: Søren Kierkegaards divergerende udtalelser

I

Ikke desto mindre har forfatterne til Tekstredegørelsen i *SKS* K7 valgt at basere deres datering på Kierkegaards påstand, som stammer fra en retrospektiv optegnelse i *JJ-Journalen* primo februar 1846, hvorfra også den før citerede motivering for den meget sene aflevering af »Forklaringen« stammer: »Det hele Manuscript var indleveret i Bogtrykkeriet, Rub og Stub medio Dec. ell. saa.« ³⁰

Nu bliver den tilsyneladende præcise datering efterfulgt af et temmelig elastisk: »ell. saa«. Og hvilke spand af tid der kan tænkes at ligge i til lægsformuleringen, får man et indtryk af, hvis man studerer de øvrige passager i *Papirerne*, hvor Søren Kierkegaard har udtalt sig om færdiggørelse og indlevering af de to manuskripter.

To måneder efter optegnelsen i *JJ-Journalen*, dvs. omkring 1. april

1846, har han på gult konceptpapir i kvartformat udkastet »En lille faktisk Oplysning«. Heri hedder det blandt andet: »Manuscriptet til afsluttende Efterskrift var heelt og holdent færdigt i medio Dec. blev heelt og holdent afleveret til Bogtrykkeriet nogle Dage før Juul.«³¹ Og i en anden artikel, på samme slags papir, sandsynligvis fra samme tidspunkt, skriver han om hovedmanuskriptet (som altså ikke inkluderer »Forklaringen«): »I den første Halvdeel af Dec. Maaned 1845 var Manuscriptet til min sidste Bog færdigt, og blev, som jeg altid har for Skik, heelt og holdent afleveret i Bogtrykkeriet et Par Dage før Juul.«³² Begge steder opereres der altså umisforståeligt med en markeret afstand mellem tidspunktet for færdiggørelse og tidspunktet for indlevering af *AE*-manuskriptet, som nu angives til »et Par Dage før Juul«. Hvis denne oplysning står til troende, kan »En første og sidste Forklaring« altså ikke *også* være færdiggjort »kort før jul 1845«, som K7-forfatterne hævder, eftersom førstekorrekturen til »Forklaringen« bærer uafviseligt vidnesbyrd om en pause mellem færdiggørelsen af *AE*-manuskriptet og affattelsen af »Forklaringen«.³³

Men ikke nok med det. På forsatsbladet til sit håndeksemplar af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* har Søren Kierkegaard anbragt en kommentar til udgivelsesforløbet, hvori det om *AE*-manuskriptet udtrykkeligt siges, at »dette i de sidste Dage af Dec. Maaned 45 var afleveret til Luno heelt og holden«.³⁴ Hvormed vi altså er rykket endnu et skridt frem, fra de sidste dage før julen til de sidste dage før nytåret 1845 – til et tidspunkt, der er i fuldstændig overensstemmelse med den hævdvundne datering for manuskriptets aflevering den 30. december 1845.

II

På den baggrund må det spørgsmål rejse sig, hvorfor udgiverne af *SKS* – stillet over for tre indbyrdes divergerende dateringer fra Søren Kierkegaards side – vælger at henholde sig til den tidligst mulige, uden at omtale divergenserne.

Efter alt at dømme skyldes det hensynet til den mageløse, men også forholdsvis spinkelt funderede opdagelse: at Søren Kierkegaards første replik i *Fædrelandet*, som blev publiceret den 27. december 1845, er dateret til »Januar 1846« i den opregning af Søren Kierkegaards pseudonyme skrifter, som findes forrest i »En første og sidste Forklaring«.

Heraf udleder forfatterne, at »En første og sidste Forklaring« må være færdiggjort fra Kierkegaards hånd, inden han kendte datoen for offentliggørelsen af sin replik til P.L. Møller. Og heri må de også have fundet forklaringen på den omstændighed, at der i det fyldigste udkast til opregnin-

gen af de pseudonyme skrifter findes to tomme pladser til angivelse af dato og nummerering, både for Søren Kierkegaards første indlæg i *Fædrelandet* og for hans andet imod *Corsaren*, som blev publiceret den 10. januar 1846.³⁵

Det følger så igen med nødvendighed, at Søren Kierkegaard, eftersom han jo hævdes at have færdiggjort hele »Forklaringen« før jul, allerede på daværende tidspunkt må have planlagt ikke bare sit indlæg imod P.L. Møller, men også det efterfølgende imod *Corsaren* tre uger senere – længe inden han overhovedet var begyndt at skrive nogen af dem. Og inden han vidste, om der overhovedet ville komme noget svar i *Corsaren*. Oven i købet skal han, efter at *Corsaren* den 2. januar 1846 hængte ham ud over flere sider, have ventet ikke færre end 8 dage, før hans svar stod at læse i avisen. Men hvorfor vente, når svaret ifølge forfatterne til Manuskriptbeskrivelsen havde foreligget fuldt færdigt siden 2. juledag 1845?

K7-forfatterne mener imidlertid at have fundet deres mageløse opdagelse bekræftet af Søren Kierkegaard selv. Deres argument lyder således:

Forfatterskabet til de to artikler af Frater Taciturnus i *Fædrelandet* vedkender SK sig i »En første og sidste Forklaring«, hvor han angiver udgivelsestidspunktet til »Januar 1846«. Dateringen er altså forkert for den første artikels vedkommende, da denne udkom 27. dec. Udgivelsestidspunktet 27. dec. samt den upræcise angivelse af »Januar 1846« tyder på, at renskriften af »En første og sidste Forklaring« må være affattet tidligere end 27. dec. 1845 på et tidspunkt, hvor SK endnu ikke vidste, hvornår hans artikler skulle komme i *Fædrelandet*. En opklaring af dette synspunkt findes i NB:7, s. [2], hvor det hedder, at »Artiklen mod P. L. Møller var skrevet i megen Frygt og Bæven, jeg brugte Helligdagene [dvs. julen] dertil (...). Ligesaa Artiklen mod Corsaren.« SK har altså forud for sin Corsaropræden i jan. 1846 planlagt og endog skrevet den anden af artiklerne med angrebet på *Corsaren*.³⁶

Indlægget imod *Corsaren* skulle altså, ifølge Kierkegaard selv, være skrevet i juledagene, endnu før replikken til P.L. Møller havde været trykt, og før Søren Kierkegaard kunne vide, om hans dobbelte provokation imod P.L. Møller nu også ville provokere Goldschmidt til et svar i *Corsaren* (det fremgår flere steder af *Papirerne*, at han ikke har taget Goldschmidts reaktion for givet).³⁷

Det er imidlertid et spørgsmål, om adverbiet »Ligesaa« i citatet fra NB:7 overhovedet kan læses som en tidsangivelse. Indsætter man den udeladte tekst, der i citatet ovenfor er erstattet med tre prikker i parentes, står der:

Artiklen mod P.L. Møller var skrevet i megen Frygt og Bæven, jeg brugte Helligdagene dertil, og forsømte hverken at gaae i Kirke eller at læse min Prædiken for at danne den regulerende Modstand. Ligesaa Artiklen mod Corsaren. Paa den anden Side vare de rigtigt skrevne, thi havde jeg yttret Lidenskab saa havde dog Nogle ad den Vei fundet Leilighed til et ligefremt Forhold til mig.³⁸

Som det fremgår, både af indskuddet og af den efterfølgende helmening, henviser formuleringen »Ligesaa« ikke til *skrivetidspunktet*, men til *skrivemåden* – »i megen Frygt og Bæven«. Adverbiet viser ikke tilbage til »Helligdagene«, men til den regulerende modstand i forhold til en lidenskab, der ikke kunne ytre sig ligefremt, men måtte anlægge dobbeltrefleksionens maske – altså begge gange pseudonymt og derfor begge gange også *rigtigt skrevet*.

Hermed bortfalder belægget hos Kierkegaard selv. Og det kan på den baggrund betegnes som vildledende om hans adfærd som forfatter at konkludere: »Når han på forhånd kunne henvise til 'to artikler i Fædrelandet Januar 1846' i 'En første og sidste Forklaring', må renskriften af forklaringen være afsluttet før julen 1845, hvor artiklerne blev skrevet.« Det vil jo sige, at det, der her skal være beviset, som sin forudsætning har det, der skal bevises. Søren Kierkegaard kan kun antages »på forhånd« at henvise til de to artikler, såfremt renskriften på forhånd antages »afsluttet« før julen 1845. Ligesom renskriften kun kan antages afsluttet før julen 1845, såfremt de to artikler begge på forhånd antages »skrevet« i juli-dagene 1845.

III

Meget bedre er det ikke med logikken, hvis de to tomme pladser i et af forarbejderne til »Forklaringen« skal bevise, at Søren Kierkegaard havde affattet sin anden replik til *Corsaren*, mindst fire dage før han vidste, hvordan Goldschmidt ville reagere.

Det er ganske vist rigtigt, at Søren Kierkegaard i et afsnit af manuskriptet VII 1 B 75 (som er udeladt i *Søren Kierkegaards Papirer*) skriver:

to Artikler i »Fædrelandet« No 1168 og No 1169 (mærkt Frater Taciturnus.)³⁹

Heraf kunne man med K7-forfatterne drage den slutning, at ingen af artiklerne på daværende tidspunkt endnu havde været trykt. Men læser man en linje tilbage i manuskriptet, står der:

En Artikel i »Fædrelandet« No 1168 (mærkt Victor Eremita);⁴⁰

Skulle man tyde sidstnævnte tomme plads efter den logik, der er lagt til grund for Tekstbeskrivelsen i K7 som helhed, måtte man slutte, at Søren Kierkegaard havde forfattet »En første og sidste Forklaring« ikke alene inden julen 1845, men også inden marts 1843. Det fremgik jo af, at han på skrivetidspunktet åbenbart ikke vidste, at Victor Eremitas »Taksigelse til Hr. Professor Heiberg« ville stå at læse i *Fædrelandet* No. 1168, den 5. marts 1843.⁴¹

En mere beskeden logik ville drage den slutning, at Søren Kierkegaard ikke har haft det relevante eksemplar af *Fædrelandet* ved hånden – i nogen af tilfældene. At han i mellemtiden fik det for Victor Eremitas vedkommende, fremgår af renskriften. At han indtil sidste øjeblik før afleveringen til trykkeren har været af den overbevisning, at han også kunne få det for Frater Taciturnus' vedkommende, fremgår af, at der ud for de to artikler stadig i trykmanuskriptet står anført »No« og »No«, inden det hele blev streget over til fordel for det famøse »Januar 1846«.⁴²

Hvad angår SKS-udgavens vidtrækkende tyding af Kierkegaards »forkerte« datering, kunne man måske henvise til datidens vane vedrørende udgivelser op til et årsskifte. De tre årgange af P.L. Møllers *Gæa* 1844-46 er således alle på forsatsbladet forsynet med det efterfølgende år som trykkeår, dvs. 1845-47. De udkom alle i sidste halvdel af december. P.L. Møllers kritik af Søren Kierkegaards forfatterskab, der kom på gaden den 22. december 1845, står således at læse i *Gæa* for – 1846.

Man kunne overveje, hvad Kierkegaard måtte have skrevet, hvis han skulle have anført Frater Taciturnus' bibliografiske data på samme måde, som han har gjort for Victor Eremitas vedkommende (dvs.: »en Artikel i 'Fædrelandet' No. 1168, 1843 (mærkt Victor Eremita)«). Det ville så fald have lydt: *to Artikler i 'Fædrelandet', Nr. 2078 og Nr. 9, 1846 (mærkt Frater Taciturnus)*. Altså med de to avisartikler fordelt på en tilsyneladende selvmodsigende nummerfølge. Når han (også i det tidligere citerede udkast) har udelukket den mulighed at indføje et »1845« efter tallet

»2078«, kunne det skyldes, dels at det ville give de to artikler – og dermed *Corsar-Vrøvlet* – alt for stor en vægt i forhold til den ordknappe oversigt over forfatterskabets hovedværker, dels at det ville give et falsk indtryk af de to artikler, som om de ikke tidsmæssigt og tematisk udgjorde ét fortsat produkt af Frater Taciturnus. Den lille knude overhugges ved månedsangivelsen: »Januar«, der for Søren Kierkegaard under alle omstændigheder har været acceptabel som dækkende også for ultimo-december produkter.⁴³

Det kan der, på selve stedet, selvfølgelig herske delte meninger om. Men som det vil fremgå, savnes ethvert empirisk grundlag for at opretholde *SKS*' tydning. Det kan af andre grunde med sikkerhed siges, at da Søren Kierkegaard daterede sin polemik mod P.L. Møller til »Januar 1846«, havde han ikke artiklen foran sig. Han havde den bag sig.

Fjerde del: Bianco Lunos Erindringsbog for 1845

I

Tilbage står nemlig stadig K7-forfatternes nydatering af *AE*-manuskriptets indlevering, »Rub og Stub«, til medio december 1845, der som allerede omtalt følger med nødvendighed af påstanden om »Forklaringens« færdiggørelse kort før julen 1845.

Og selvom det *ikke* nødvendigvis er sådan, at dateringen af *AE*-manuskriptets aflevering til sætteren står og falder med dateringen for »Forklaringens« færdiggørelse, så forholder det sig *nødvendigvis* sådan, at hvis fastlæggelsen af indleveringen af *AE*-manuskriptet til medio december 1845 viser sig at være forkert, så bortfalder også enhver mulighed for at operere med »Forklaringens« tilblivelse – endsige dens færdiggørelse – tidligere end januar 1846.

Det drejer sig i første omgang om at få klarlagt, hvordan det er lykkedes K7-forfatterne at komme uden om forskningens hidtidige mur- og nagelfaste dato for indleveringen af *AE*-manuskriptet til trykkeriet den 30. december 1845. Det hele samler sig om udlægningen af en særlig fagterm fra forrige århundredes bogtrykkerkunst, nemlig udtrykket »at bestille«. Kernestedet findes tidligt i Tekstredøgørelsen, umiddelbart efter gennemgangen af forarbejder og manuskripter, hvor det ganske overrumplende hedder: »Vi kender ikke den præcise dato for indlevering af *AE* til trykkeriet, men det har formentlig været i midten af december 1845.«⁴⁴

Overrumplende, ikke bare fordi konklusionen altså hermed ankommer før ethvert argument for den, men også fordi det forfatter-*vi*, der ikke kender den præcise dato, ikke vil vide af det forsker-*vi*, der ellers hidtil har ment at kende den pågældende dato ganske præcist. Men subjektglidningen imellem de to *vi*'er muliggør samtidig en umærkelig underkendelse af den kilde-autoritet, den hidtidige fællesviden ellers har været baseret på:

H.P. Barfod anfører i *EP III*, s. 269, at SK if. meddelelse fra Bianco Lunos Bogtrykkeri 'bestilte' *AE* den 30. dec. Bianco Lunos *Erindringsbog for 1845* er gået tabt, og det kan således ikke afgøres, hvorledes dette 'bestilte' skal opfattes. Formentlig refererer det til, at førstekorrektoren er færdig denne dato, og at SK, da bogens omfang nu er kendt, har kunnet træffe aftale om oplag, papir mv.⁴⁵

Ligesom tilfældet var med dateringen af *Corsar*-replikken til »Helligdagene« 1845, således også med udlægningen af ordet »bestilte«. Den kontroversielle udlægning kan kun komme i stand ved at beskære konteksten. De vigtigste oplysninger om Søren Kierkegaards »bestilling« af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* står nemlig ikke at læse på den omtalte side, men på to senere sider i *Efterladte Papirer*.

Det er rigtigt, at H.P. Barfod, i anledning af Kierkegaards påstand om helt og holdent at have afleveret manuskriptet til bogtrykkeren et par dage før jul, i en udgivernote på samme side skriver:

Ifølge Meddelelse fra Bianco Lunos Bogtrykkeri »bestilte« S. K. »*Afslutt. uvidensk. Efterskr.*« sammesteds d. 30. Dcbr. 1845 – Bogen blev færdigtrykt den 20. Febr. 1846.⁴⁶

Men en mulighed for at bestemme, hvad der menes med ordet »bestille«, findes først i en tilsvarende udgivernote på den følgende side. På løsbladet med »En lille faktisk Oplysning«⁴⁷ hævder Kierkegaard nemlig, at man i Bianco Lunos *Erindringsbog* vil kunne finde uimodsigeligt bevis for hans indlevering af *AE*-manuskriptet nogle dage før jul 1845. Med hans egne ord:

Manuskriptet til afsluttende Efterskrift var heelt og holdent færdigt i medio Dcbr., blev heelt og holdent afleveret til Bogtrykkeriet nogle Dage før Juul, hvad Bogtrykker Lunos Bog maa kunne bevise;⁴⁸

Hvortil H.P. Barfod i endnu en udgivernote anfører: »Jfr. Noten foran S. 269«, og dermed altså yderst stilfærdigt, men også uafviseligt for anden gang konstaterer, at manuskriptet ikke blev indleveret nogle dage *før* jul, som hævdet af Kierkegaard, men flere dage *efter*, nærmere betegnet den 30. december 1845.

Et stykke længere henne fremgår det indiskutabelt, hvad H.P. Barfod har forbundet med ordet »bestilte«. I udkastet til »Et litterairt Signalskud«, som gengives side 293-97 i samme bind af *Efterladte Papirer*, har Kierkegaard nemlig skrevet: »Men i Medio Decbr. 1845 var jeg færdig med Afsluttende Efterskrift, det hele Manuscript, som jeg altid har for Skik, indleveret i Bogtrykkeriet.« Hvortil Barfod nu for tredje og sidste gang replicerer med en udgivernote: »Ϛ: 30. Decbr. 1845, jfr. foran S. 269, Noten.«

Af relationen mellem Kierkegaards formulering og notens kommentar kan det med sikkerhed slutes, at udtrykket *bestilte* i den pågældende note betyder: *indleverede manuskriptet i bogtrykkeriet*. Og altså ikke kan betyde, dels at førstekorrekturen skulle foreligge færdigtrykt på denne dato; dels at Søren Kierkegaard samme dag havde truffet aftale med Bianco Luno om oplag, papir, pris mv., da nu korrekturen var færdig, og bogens omfang kendt – som det hedder på det sted i Tekstredøgørelsen, hvor der ellers var udlovet en nærmere argumentation for præcis den samme påstand, fremsat ved Tekstredøgørelsens begyndelse (K7, hhv. p. 45 og p. 79).⁴⁹

På tilsvarende måde kan det af relationen mellem noten og teksten på side 270 slutes, at formuleringen »Ifølge Meddelelse fra Bianco Lunos Bogtrykkeri« skal forstås som en henvisning til Bianco Lunos *Erindringsbog*, der altså også må have været H.P. Barfods kilde. En vigtig konklusion, eftersom *SKS*-udgaven for at kunne betvivle udtrykkets betydningfasthed må operere med en anden kilde til Barfods viden end Bianco Lunos *Erindringsbog for 1845*.⁵⁰

II

Det er i realiteten dette *ene* faktum, eller rettere dette fravær – at Bianco Lunos *Erindringsbog for 1845* er bortkommen – som danner grundlag for *SKS*-udgavens kronologiske konstruktioner omkring *AE*-manuskriptet. Kun fordi H.P. Barfods oplysning ikke længere lader sig verificere, kan det spørgsmål rejses – og besvares på en fuldstændig ny måde – hvad der skal forbindes med betegnelsen »bestilte«. Det vil sige, at ordet i stedet for som vanlig at betyde: »indlevere et manuskript til sætning«, nu

kan hævdes at betyde: »efter førstekorrekturernes modtagelse at træffe aftale om oplag, papir, pris m.v.«. Uden at *SKS*-udgaven i øvrigt kommer med noget tilsvarende eksempel herpå, hvad der dog måtte være, også leksikografisk, et minimumskrav.

Spørgsmålet er imidlertid, om det overhovedet kan tænkes at influere på udtrykkets betydning eller meddelelsens troværdighed, hvorvidt *Erindringsbogen* fra det pågældende år eksisterer eller ej. Hvad udtrykkets betydning angår, findes der nemlig stadig overleveret fem andre, ganske tilsvarende bestillingsbøger fra 1844 til 1850.⁵¹ Om de enkelte bøgernes indretning kan man læse på intet ringere sted end i Tekstredegørelserne til *SKS*. Blot ikke i dette, men i et tidligere bind til de *Opbyggelige Taler*:

Erindringsbogen, som findes bevaret for årene 1844, 1846, 1847, 1848 og 1850, anfører dag for dag de ordrer, som indkom til trykkeriet[,] og navn på ordregiverne. Hver ordre er forsynet med et løbenummer og en henvisning til det ugenummer, hvori ordren blev ekspederet. En senere sektion opregner de ekspederede ordrer uge for uge, og til sidst findes et uddrag af kassebogen.⁵²

Hvoraf det turde fremgå, at der ikke er nogen som helst basis for nytolkning af et fagudtryk, blot fordi den bog, hvori et års meddelelser anføres, tilfældigvis savnes.

Det forholder sig da også sådan, at der på den første højreside i hver af de eksisterende *Erindringsbøger*, umiddelbart efter titelbladet, med store bogstaver står at læse »Bestillinger«, som fællesbetegnelse for den afdeling, hvori de enkelte ordrer står opregnet – forsynet med løbenummer, med dato for ordrens indlevering, med navn på ordregiver, med titel på ordregenstand, og endelig med henvisning til det ugenummer, hvori ordren var færdiggjort. Og øverst på hver venstreside står som fast tilbagevendende betegnelse for den enkelte ordregiver substantivet: »Bestiller«.

Forfatterne til kommentarbindet *SKS K5* er da heller ikke i tvivl, når det drejer sig om ordets betydning i forbindelse med Kierkegaards afgivelse af ordren på *To opbyggelige Taler* i februar 1844: »i Bianco Lunos 'Erindringsbog', dvs. trykkeriets interne ordre- og regnskabsbog, er det noteret, at SK indleverede manuskriptet til sætning 13. feb.«⁵³ Der er heller ikke tvivl vedrørende afleveringen af *Fire opbyggelige Taler* i august 1844: »Ifølge Bianco Lunos 'Erindringsbog', trykkeriets interne ordre- og regnskabsbog, blev manuskriptet til *4T44* indleveret til sætning 9. aug.«⁵⁴ Og slet ikke tvivl om, at Søren Kierkegaard den 20. maj 1844

Løbe-Nr.		Dato	Bestiller:	Gjenstand:	M.Pag.
Acc.	H. Arb.				
1116	1115		L. Wad. Thilander	Tilfreds. Bogtrykkerens B. S. 10	1
1117			W. S. M. H. H. H. H. H.	1000 H. H. H. H. H. H.	1
1118			W. S. M. H. H. H. H.	1000 H. H. H. H. H. H.	7
1119			G. S. M. H. H. H. H.	1000 H. H. H. H. H. H.	1
1120			J. S. M. H. H. H. H.	1000 H. H. H. H. H. H.	1
1121			L. S. M. H. H. H. H.	1000 H. H. H. H. H. H.	1
1122			H. S. M. H. H. H. H.	1000 H. H. H. H. H. H.	1
1123			H. S. M. H. H. H. H.	1000 H. H. H. H. H. H.	1
1124			H. S. M. H. H. H. H.	1000 H. H. H. H. H. H.	1
1125			H. S. M. H. H. H. H.	1000 H. H. H. H. H. H.	9

egenhændigt afleverede manuskriptet til *Tre opbyggelige Taler* sammen med manuskriptet til *Philosophiske Smuler*, to dage efter at han havde ladet redaktionssekretæren på *Fædrelandet*, cand.jur. J.F. Giødwad, »aflevere manuskripterne til *Begrebet Angest* og *Forord* i Bianco Lunos Bogtrykkeri«. ⁵⁵

Alt sammen under henvisning til de kolonner for »Bestillinger«, der findes i første afdeling af *Erindringsbog for Bianco Luno 1844*.⁵⁶ Det ejendommelige er, at to af de tre forfattere til Tekstredøgørelsen i SKS K7 også har medvirket til Tekstredøgørelserne i SKS K5, uden at de et eneste sted i K7 henviser til deres (delvis) egen gentagne og hævdvundet traditionelle anvendelse af bogtrykker-terminen »bestille« i det tidligere bind.⁵⁷

III

Men man behøver ikke at henholde sig til parallel-slutninger, når det drejer sig om at få fastlagt datoen for Kierkegaards indlevering af *AE*-manuskriptet til Bianco Luno.

Forrest i hver af de overleverede *Erindringsbøger* er der nemlig en oversigt over de bestillinger fra det foregående år, som ikke blev effektueret inden årets udgang. Bianco Lunos *Erindringsbog for 1846* rummer således, efter det alfabetiske register over årets bestillingsafgivere forrest i bogen, fem siders »Restance fra 1845«, dækkende i alt 58 numre fra det foregående år, talmæssigt spredt fra *Bestiller 31* til *Bestiller 1125*; af disse 58 numre er de 47 udelukkende bestillinger af »større Arbejder«, dvs. arkarbejder i modsætning til mindre opgaver, de såkaldte »Accidentser«. Men fra og med numrene 1100-1125 bliver forholdet mellem »Accidentser« og »større Arbejder« fifty-fifty, med 9 i hver gruppe. Heriblandt: »Mag. S. Kierkegaard« registreret på den sidste af de fem *Restance*-sider som *Bestiller* af en *Gienstand* ved navn »'Afsluttende Indledning til de filosofiske Smuler'« – leveret i årets syvende uge ifølge opslagets yderste højre spalte (jf. illustrationen). Sådan som det da også lige akkurat kom til at gå på den syvende uges næstsidste dag, fredag den 20. februar 1846.

Søren Kierkegaards ordre er forsynet med bestillingsnummeret 1117 og befinder sig kun otte numre fra årets sidste bestilling: nr. 1125, som var en »Indledning til de tyske Ind- og Udførselstabeller for 1842 & 1843« fra Tabelcommissionen, et arkarbejde til levering to uger senere end Kierkegaards ordre. I denne ende af talrækken er forholdet mellem store og små arbejder forskudt så stærkt, at *accidentserne* udgør 6 ud af de 9 sidste numre. Dog er det lykkedes Bianco Luno at ekspedere en enkelt af disse bestillinger inden årets udgang.⁵⁸

Men det i denne forbindelse afgørende er, at Søren Kierkegaards ordre indtager pladsen som årets *trejdesidste* inden for kategorien arkarbejder.

Sammenholder man placeringen af *Afsluttende uvidenskabelig Efter-skrift* med tilsvarende placeringer på restancelisterne i de overleverede *Erindringsbøger*, kan man ved sammenligning se, hvilke tidsrum der

maksimalt kan opereres med for tilsvarende placeringer i restancelister-
nes nummerfølge.

Forrest i *Erindringsbog for Bianco Luno 1847* findes der således en
oversigt over *Restancer fra 1846*, hvor der på en tilsvarende tredjeplads
inden for kolonnen arkarbejder figurerer en bestilling fra Fredens Møllens
Fabriker. Den er forsynet med nr. 1257 ud af i alt 1260 numre fra det fore-
gående år, til levering i tredje uge af 1847.⁵⁹ Slår man op i *Erindringsbog
for 1846* under bestillinger afgivet i december 1846, vil man finde, at or-
dren fra Fredens Møllens Fabriker er indgået *den 31. december 1846*.

For en sikkerheds skyld kan man vælge at gå tilbage til en ordre, som
størrelsmæssigt mindst må siges at matche Søren Kierkegaards fra året
før, nemlig C.A. Reitzels bestilling på en udgave af Jens Baggesens *Dan-
ske Værker* i 10 bind, aftalt til levering i den sekstende uge af 1847. Be-
stillingen står registreret som nr. 1243 mellem restancerne i *Erindrings-
bog for 1847* og befinder sig fjorten pladser fra årets slutnummer, men på
en ottendeplads målt i kolonnen af arkarbejder. Slår man til sammenlig-
ning op under december måneds oversigt i *Erindringsbog for Bianco Lu-
no 1846*, viser det sig, at C.A. Reitzels ordre er afgivet *den 27. december
1846!*

Det er med andre ord udelukket, at en restance, der står anført som den
tredjesidste i rækken af arkarbejder, kan være afgivet *inden* jul det forud-
gående år. Og det er *helt* udelukket, at Søren Kierkegaards bestilling på
Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift skulle være afgivet medio decem-
ber 1845, som postuleret af forfatterne til Tekstredøgørelsen i kollen-
tarbindet til *Søren Kierkegaards Skrifter*.

Postulatet kunne skyldes, at forfatterne ikke har været opmærksomme
på registreringen af Søren Kierkegaards bestilling i Restance-oversigten
fra 1846. Men det er åbenbart ikke tilfældet. På Tekstredøgørelsens tred-
jesidste side står der:

Det fremgår af Bianco Lunos *Erindringsbog for 1846*, under for-
tegnelsen over restancer for 1845, at »Mag. S. Kierkegaard« har
bestilt trykning af »Afsluttende Indledning til de filosofiske
Smuler«. ⁶⁰

Men iagttagelsen står anbragt under afsnittet »Udgivelsesmåde« og
bruges alene til at underbygge påstanden om, at Søren Kierkegaard her
har brudt med sin hidtidige praksis, når talen er om indlevering af pseu-
donyme skrifter til Bianco Luno: at overlade sit litterære firmas procu-

ra til vennen Giødwad.⁶¹ Men den efterfølgende konklusion på iagttagelsen er så forbavsende, at den bør citeres med kursivering af nøgleordene:

Derfor har SK formentlig selv *indleveret det færdige manuskript* til trykkeriet.⁶²

Hvorved forfatterne til Tekstredegørelsen i SKS K7 altså har vist sig i stand til at læse udtrykket »bestille« på ganske samme måde som i de foregående kommentarbind til SKS, og i fuldstændig overensstemmelse med den traditionelle udlægning af Barfods anvendelse af ordet. Undtagen altså i dén ene sammenhæng, hvor det er virkelig relevant.

Konklusion

I

Med stadfæstelsen af 30. december 1845 som datoen for Søren Kierkegaards aflevering af *AE*-manuskriptet til Bianco Lunos Bogtrykkeri er den kronologiske hovedhjørnesten trukket ud af Tekstredegørelsen. Og dermed bortfalder nødvendigvis også ethvert grundlag for at antage »En første og sidste Forklaring« affattet før tidligst januar 1846, eftersom det af førstekorrekturen fremgår, at »Forklaringen« blev affattet *efter* indleveringen af det øvrige manuskript.⁶³

Til gengæld kan der nu gives en forklaring på, at Søren Kierkegaard måtte indlevere *AE*-manuskriptet i kladdeform den 30. december 1845 – nemlig den, at han af polemikken mod P.L. Møller følte sig nødsaget til at komme den mistanke i forkøbet, at Johannes Climacus' gennemgang af det pseudonyme forfatterskab (eller for den sags skyld værkets forord) skulle være affattet *efter* og ikke *før* P.L. Møllers kritik den 22. december 1845. Han anførte selv den grund, da han undlod at indføje sin lille udsigelsesanalyse af fortællerforholdene i »»Skyldig? – Ikke Skyldig?«« i værkets førstekorrektur, eftersom det kunne tydes som – og efter alt at dømme også virkelig *var* – en korrektion til P.L. Møllers vrangvending af de samme forhold i *Gaa*.⁶⁴ I stedet bragte han, som tidligere omtalt, indskuddet på forsatsbladet til sit eget håndeksemplar af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* og motiverede sin adfærd med, at han »af visse Grunde ikke vilde forandre ell. Tilføie det Mindste i Manuscriptet, som

dette i de sidste Dage af Dec. Maaned 45 var afleveret til Luno heelt og holden«. ⁶⁵

Hermed bortfalder samtidig grundlaget for K7-forfatternes og forskningstraditionens tilslutning til Søren Kierkegaards påstand om, at *AE*-manuskriptet var afsluttet medio december 1845. Påstanden må – sammen med hans mange divergerende oplysninger om, hvornår *AE*-manuskriptet blev indleveret til sætning – udlægges som Kierkegaards forsøg på, med et kronologisk uimodsigeligt, men altså falsk argument, at *objektivere* den grundlæggende sandfærdige påstand: at han i sin sidste redaktion af *AE*-trykmanuskriptet ingen hensyn havde taget til P.L. Møllers anmeldelse af det pseudonyme forfatterskab i *Gæa* og ingen rettelser eller tilføjelser havde indføjjet i den anledning. ⁶⁶

II

Den påstand har han til gengæld aldrig gjort gældende, når talen er om tilblivelsen af »En første og sidste Forklaring«. K7-forfatterne har ganske vist ment at kunne læse en sådan påstand ud af den optegnelse fra *JJ-Journalen*, JJ:414, som de har valgt at lægge til grund for Tekstredøgørelsen som helhed. Formuleringen hos Kierkegaard lyder:

Jeg har et Øieblik været raadvild, om jeg ikke af H: t: Omstændighederne (Corsar-Vrøvlet og Bysnakken) skulde lade Vedgaaelsen af mit Forfatterskab ude, om jeg ikke skulde i det Trykte bemærke ved Datoernes Angivelse, at det Hele var Ældre, end alt dette Vrøvl. ⁶⁷

Hvad der af K7-forfatterne læses som et vidnesbyrd om, at »Forklaringen« ifølge Kierkegaard selv var affattet før »Corsar-Vrøvlet« – hvorved Kierkegaard altså må siges at være udstyret med endnu en udtalelse i flagrant modstrid med kendsgerningerne. ⁶⁸ Men spørgsmålet er, om ikke den pågældende passus er et belæg for den modsatte opfattelse. Altså om ikke det, Søren Kierkegaard siger, er – at han *kun* kunne have dateret »det Hele« (dvs. *AE*-manuskriptet) til december 1845, under forudsætning af at han havde udeladt vedgælsen af sit forfatterskab (dvs. »En første og sidste Forklaring«), som han altså dermed selv fastslår at have forfattet året efter. ⁶⁹

Med stadfæstelsen af den 30. december 1845 som afleveringsdato bortfalder desuden nødvendigheden af med K7-forfatterne at indføre en ubestemt lang pause mellem Kierkegaards færdiggørelse af manuskriptet

til »En første og sidste Forklaring« og manuskriptets indlevering til sætteren. Når Kierkegaard i JJ:414 meddeler, at »Forklaringen« blev »afleveret saa sildigt som muligt«, så tyder alting på, han hermed ikke bare mente afleveret, men også affattet. Det bekræftes af den omstændighed, at der heller ikke foreligger nogen renskrift til »En første og sidste Forklaring«, men kun en kladde – i rækken af kladder – som derfor af tidnød til slut blev indleveret som trykmanuskript.⁷⁰

Tilbage står spørgsmålet, hvilket tidspunkt der på grundlag af formuleringen »saa sildigt som muligt« kan betegnes som senest tænkelige grænse for indleveringen af trykmanuskriptet til »Forklaringen« (sammen med indholdsfortegnelsen til *AE*). Selv opererer K7-forfatterne med den mulighed, at andenkorrektoren blev afleveret i begyndelsen af februar 1846, hvad de vel at mærke gør under den forudsætning, at trykmanuskriptet var blevet indleveret til sætning medio december, så at førstekorrektoren forelå allerede den 30. december 1845. Deres efterfølgende produktionsberegninger hviler således på et falsk kronologisk grundlag, som forskyder hele forløbet med mindst fjorten dage.⁷¹

Går man ud fra K7-forfatternes underliggende antagelse, at sætningen af *AE*-trykmanuskriptet har kunnet afvikles på godt to uger, så kan Søren Kierkegaard tidligst have modtaget førstekorrekturen på *AE*-manuskriptet den 13. januar 1846, og det er utænkeligt, at korrekturlæsningen, der i realiteten havde karakter af fortsat manuskriptarbejde med et utal af rettelser imod manuskript, har kunnet afvikles på mindre end fjorten dage.⁷²

Den separate paginering af indholdsfortegnelsen til *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* frigør fuldstændig sætningen heraf (og dermed afleveringen af »Forklaringen«) fra de øvrige korrekturgange. Det fremgår af de overleverede ark af andenkorrektoren, at de enkelte ark løbende blev tilbageleveret med anmodning om en tredje og sidste korrektur.⁷³ En tilsvarende anmodning genfindes på *førstekorrekturen* til »Forklaringen«.⁷⁴ Og da Kierkegaards sekretær, Israel Levin, håndterede alt fysisk arbejde vedrørende korrektoren, så Kierkegaard har haft hænderne frie til også at foretage sig andre ting, især efter læsningen af førstekorrekturen til *AE*-manuskriptet, kan februar 1846 således ikke på forhånd udelukkes som *sildigt mulige* afleveringstidspunkt for et trykmanuskript, hvis anvisninger til sætteren, i denne sammenhæng ganske ekstraordinært, var angivet med Kierkegaards egen hånd: »*For Sætteren*. Det Hele trykkes med Petit som Skriften i Noterne.«⁷⁵

Hvorved Søren Kierkegaards datering af »En første og sidste Forkla-

ring« til »Februar 1846« udmærket kan tænkes at markere affattelsestidspunktet, og ikke kun udgivelsestidspunktet, som postuleret af K7-forfatterne.

III

Det kunne nu afsluttende anføres, at K7-forfatterne ikke har fremsat postulater, kun hypoteser. Et synspunkt, som kan belægges med diverse forekomster af modalkonstruktioner og forbeholds-signalerende adverbier i Tekstredegørelsen til SKS K7. Men forbeholdene viser sig i næsten alle tilfælde som retoriske skinmanøvrer.

Eksempelvis hedder det i første omgang forsigtigt om Kierkegaards indlevering af *AE*-manuskriptet til trykkeriet, at »det har formentlig været i midten af december 1845«. ⁷⁶ Men i Tekstredegørelsens anden ende anføres det som et faktum uden forbehold:

Det bemærkes, at Corsarstriden, der på denne tid tog sin begyndelse, ingen betydning havde for *AE* som sådan, hvortil renskriften var afleveret til trykning medio december. ⁷⁷

Via en sproglig glidning fabrikeres altså en kendsgerning, som i virkeligheden er et camoufleret postulat.

På samme måde med nydateringen af »En første og sidste Forklaring«, hvor det til en begyndelse hypotetisk siges, at Kierkegaards datering af indlægget mod P.L. Møller til januar 1846 »tyder på«, at renskriften »må være« affattet tidligere end 27. dec. 1845. Hvorefter forfatterne, via en glidning over først et »altså« og derefter endnu et »må være«, når frem til ren indikativ sidst i samme afsnit: »Den afsluttende datering, der også findes i renskriften, 'Kjøbenhavn i Februar 1846. / S. Kierkegaard', markerer således udgivelses-, ikke affattelsestidspunktet.« ⁷⁸ Sådan at det, der startede som en forsigtig hypotese, tre sider længere henne fremstilles som en utvivlsom kendsgerning: »Hermed tænkes ikke på de to artikler i *Fædrelandet*, der blev skrevet allerede i juledagene ...« ⁷⁹

Desværre standser denne forvandling af hypoteser til kendsgerninger ikke med Tekstredegørelsen, men breder sig også ind over realkommentarens domæne. Således for eksempel i forbindelse med Søren Kierkegaards datering af »En første og sidste Forklaring« til: »**Kjøbenhavn** i Februar 1846«. I hvilken forbindelse man i kommentardelen, som udgavens sidste lemma, vil finde en henvisning til den side i Tekstredegørelsen, hvor K7-forfatterne udnævner renskriften af »Forklaringen« til at

»være afsluttet før julen 1845«. ⁸⁰ Altså en realkommentar, som henviser til et stykke renlivet fiktion.

Forvandlingen genfindes i Kommentarbindet til de fem første *NotaBene-Journaler* i *SKS* 20, hvor Søren Kierkegaard i NB:7 beretter om, under hvilke omstændigheder han skrev sit første indlæg imod P.L. Møller den 27. december 1845 og sit andet imod Corsaren den 10. januar 1846: »**jeg brugte Helligdagene**«, lyder det pågældende lemma i K20, som henviser læseren til de tre sider i K7's tekstredigørelse, hvor det hævdes, at Søren Kierkegaard forfattede sin replik til *Corsaren* i de samme dage som indlægget imod P.L. Møller. ⁸¹

Hermed er Tekstredigørelsens grundløse kronologiske konstruktioner vedrørende tidspunktet for affattelsen af »En første og sidste Forklaring« samt af replikken til *Corsaren* – og dermed hele den solipsistiske skrivesituation anno 1845, hvori Søren Kierkegaard ved K7-forfatternes mellemkomst er anbragt – videresendt i realkommentarernes højst værdifulde kredsløb som dækningsløse checks.

Noter

1. Udtrykket »renskrift« om trykmanuskriptet til »Forklaringen« bruges af K7-forfatterne p. 76. Jf. note [4].
2. Skemaet omfatter ikke følgende begivenheder i relation til SK og PLM:
1) PLMs (bortkomne) brev med opfordring til Victor Eremita om at bidrage til det kommende nummer af *Gæa* (i *SKS* K7, p. 74 dateret til: »i tilpas god tid i december [1845]«; 2) Victor Eremitas svar herpå via J.F. Giødwad, den 27. december 1845 (jf. *EP I-II*, p. 457); 3) PLMs duplik til SK i *Fædrelandet*, den 29. december 1845. De pågældende begivenheder/dateringer spiller ingen rolle for dateringen af *AE* og »Forklaringen«, og vil blive taget op til revision i anden sammenhæng, jf. note [9].
3. Jf. eksempelvis *Pap.* VII 1 B 69, p. 251: »(...) at hele min litteraire Stræben tilsammen ikke har vakt nær saa megen Sensation som en ubetydelig lille Artikel i *Fædrelandet* af en Pseudonym, fordi den angik P.L. Møller« (se også *Pap.* VII 1 B 71, p. 259). Som det flere steder vil fremgå, har K7-forfatterne valgt at støtte deres opfattelse af det kronologiske forløb på SKs optegnelse JJ:414, som stammer fra begyndelsen af februar 1846 – altså fra et tidspunkt, hvor *Corsaren* ugentligt satiriserede over ham, og hvor SK endnu ikke kunne vide, hvordan *Efterskriften* og »Forklaringen« ville blive udlagt i offentligheden.
4. Jf. *SKS* K7, p. 52: »Ud over de nævnte ændringer og omskrivninger har SK – især i bogens sidste del – foretaget et stort antal sletninger og tilføjelser af større og mindre omfang gennem hele renskriften (se illustration 10), som

- dermed snarere minder om kladde end om renskrift. Og, som det fremgår nedenfor (se s. 77ff.), fortsætter redigeringsarbejdet også i korrekturfasen.»
5. *Deutsche Søren-Kierkegaard-Edition*, herausgegeben von Niels Jørgen Cappeleorn, Hermann Deuser und Heinrich Anz in Zusammenarbeit mit dem Søren-Kierkegaard-Forschungszentrum, Kopenhagen. I første omgang omfatter udgaven *Journale und Aufzeichnungen* i 11 bind, hvoraf bind 1 (svarende til SKS 17) skulle foreligge inden udgangen af 2003 iflg. de Gruyters katalog for *Theology – Jewish Studies – Religious Studies*, Berlin/New York 2002, p. 2-3.
 6. Jf. *Pap.* X A 653, p. 406.
 7. »Kommentarer« til SKS K7 er forfattet af Tonny Aagaard Olesen.
 8. Tekstredegørelsen er udarbejdet af Finn Gredal Jensen, Jette Knudsen og Kim Ravn (jf. SKS K7, p. 5).
 9. Ingen har ganske vist tidligere tænkt sig muligheden af, at »En første og sidste Forklaring« kan læses som en efterskrift til meningsudvekslingen mellem P.L. Møller og Søren Kierkegaard, skønt forskningstraditionens kronologi gør synspunktet nærliggende (prototypisk i den henseende er Joakim Garffs *SAK. Søren Aabye Kierkegaard. En biografi*, København 2000, hvor »En første og sidste Forklaring« sidst i bogens »Anden del« afhandles som en sag for sig, der udelukkende vedrører afslutningen af det æstetisk-pseudonym forfatterskab (pp. 321-22), mens polemikken med P.L. Møller og *Corsaren* behandles som en ny fase ved begyndelsen af fremstillingens »Tredje del«, og der opereres ikke med nogen mulige berøringspunkter imellem de to). Synspunktet skal udfoldes i en anden fremstilling, i forlængelse af denne.
 10. Jf. SKS K7, p. 52, idet der ingen steder siges noget udtrykkeligt om, hvornår manuskriptet blev påbegyndt, kun hvornår det blev »færdiggjort« eller »afsluttet« (K7, p. 76).
 11. Jf. *Pap.* VI, p. VII-VIII og B 99, samt *Pap.* VII 1 B 74-80, idet dateringen af B 75 til »Febr.« (i overensstemmelse med SKs egen angivelse i *Pap.* VII 1, p. 270) ifølge *Pap.s* generelle udgivelsesprincipper også må omfatte de efterfølgende numre frem til det endelige trykmanus (B 80).
 12. Jf. *EP* III, pp. 798-99.
 13. Jf. note [4].
 14. I Tekstredegørelsen (hvor der ikke udtrykkelig skelnes mellem førstekorrekturen til *AE*-manuskriptet og førstekorrekturen til »Forklaringen«) hævdes det gentagne gange (hhv. p. 52, p. 68 og pp. 76-77), at det skyldes en fejl fra sætterens side, når førstekorrekturen til »Forklaringen« er efterhængt samme ark som førstekorrekturen til hele værkets indholdsfortegnelse. Men spørgsmålet er, om det er en korrekt tydning. Der er i førstekorrekturen to blanke sider efter selve indholdsfortegnelsen, som er korrekt pagineret med romertal, mens de sider, »Forklaringen« er sat på, lige så korrekt fra sætterens side er upaginerede (jf. SKS K7, ms. 26, p. 42). Havde der været tale om en uomtvistelig fejl, måtte sideangivelserne med romertal have inkluderet også »Forklaringen«. Levins afsluttende besked til Bianco Luno: »Sætteren vil nu behøve at levere anden Correctur i den Stand Arket skal være« (SKS K7, p. 68) bekræfter, at korrekturen til »Forklaringen« er modtaget og indleveret af SK uafhængigt af den øvrige førstekorrektur (her i overensstemmelse med Tekst-

- redegørelsens udlægning af den såkaldte fejl som tydende på, at manuskriptet til »Forklaringen« »først blev indleveret til sætteriet, da bogens omfang var kendt, og indholdsfortegnelsen med de rigtige sidetal kunne sættes« (SKS K7, p. 77)). Februar måned kan derfor på det grundlag ikke udelukkes som muligt tidsrum for afleveringen til Bianco Luno af trykmanuskriptet til »Forklaringen« (jf. Konklusionens afsnit II).
15. Jf. SKS 18, JJ:414, p. 278.
 16. Jf. noterne [24 og 25].
 17. Nemlig: 1) medio december 1845, 2) et par dage før julen 1845, 3) de sidste dage af december måned 1845. Jf. afsnittet nedenfor om »Søren Kierkegaards divergerende udtalelser« med tilhørende noter.
 18. Jf. *Pap.* VI B 99.
 19. Rasmus Nielsen *Søren Kierkegaards Bladartikler, med Bilag samlede efter Forfatterens Død*. København 1857, p. 223.
 20. *Bladartikler*, p. 45.
 21. Da det drejer sig om en papirtype, som SK allerede havde taget i brug ved årsskiftet 1844/45, og som lejlighedsvis er anvendt ved udarbejdelsen af *AE*, er der principielt ikke noget til hinder for, at »Anm.« kan være udkastet før og først stukket ind i *AE*-ms. i forb. m. affattelsen af »Forklaringen« (jf. *Pap.* VI, p. 336, B *99).
 22. Jf. SKS K7, p. 72-74. »SK anfører altså selv 'Corsar-Vrøvlet' som en årsag til sin tvivl.« lyder konklusionen efter citatet. Argumentationen gentages p. 77.
 23. Dvs. *Pap.* VI B 99.
 24. Jf. KA, B Pk. 21, VII 1 B 74 og 76. At VII 1 B 76 sammen med B 74 udgør førsteudkastet til »En første og sidste Forklaring«, fremgår ikke af manuskriptbeskrivelsen hos *Pap.* (*Pap.* VII 1, pp. 439-40), men heller ikke af SKS (K7, pp. 41-42), hvor B 75-79 behandles som én samlet kladde. K7-forfatterne omtaler/daterer, som nævnt i note [10], ikke påbegyndelsen af »Forklaringen«, kun dens færdiggørelse. Det ejendommelige er, at de selv p. 72 – i forbindelse med en kort oversigt over forarbejderne til »Forklaringen« – citerer den pågældende passus fra *Pap.* VII 1 B 74 uden at overveje de mulige konsekvenser heraf for deres nydatering.
 25. Modspørgsmålet, hvordan det kan være, at der ikke findes nogen renskrift til »Forklaringen«, når den kladde, der blev indleveret som trykmanuskript, forelå længe i forvejen, drøftes i Konklusionens afsnit II.
 26. Jf. SKS K7, p. 76 og p. 74, *Pap.* VII 1 B 69; p. 252.
 27. Jf. SKS K7, p. 77 (jf. p. 45).
 28. Jf. også Niels Thulstrups opfattelse in: Søren Kierkegaard *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift. Udgivet med indledning og kommentar af Niels Thulstrup*. København 1962, bd. II: »Manuskriptet til 'Afsluttende Efterskrift' blev indleveret i Bianco Lunos Bogtrykkeri d. 30. Dec. 1845, ifølge Meddelelse fra Trykkeriet« (p. 160); hvorefter der henvises til *EP* III, p. 269, noten, samt til *Pap.* VII 1 A 2.
 29. Jf. SKS K18, p. 276.
 30. Jf. SKS 18, JJ:414, p. 278 (vedrørende dateringen af optegnelsen til primo februar jf. K7, pp. 90-91). Den 9. marts 1846 skriver SK: »Den 'Afsluttende Efterskrift' var heel og holden indleveret til Luno førend jeg skrev mod P.L.

- Møller« (SKS 20 NB:7, p. 17; Pap. VII 1 A 98; citeret K7 pp. 44-45). En datering, der både kan hævdes at støtte JJ:414 og de to nedenfor omtalte dateringer, ifølge hvilke *AE*-manuskriptet blev indleveret »et Par Dage« før jul. Jf. desuden *Pap.* VII 1 B 72, p. 262, gengivet nedenfor i note [48].
31. Jf. *Pap.* VII 1 B 71, p. 259. Udtalelsen er ikke gengivet i Tekstredøgørelsen til SKS K7, optegnelsen bruges p. 78 kun til at belyse SK's påbegyndelse af *En literair Anmeldelse*. I afsnittet om »Korrekturfasen« hævder forfatterne, at den pågældende optegnelse stammer fra »januar måned« 1846: »Herefter har læsningen af førstekorrekturen stået på i januar måned; hvor længe den har taget, kan ikke afgøres. Som anført har SK på samme tid været optaget af udarbejdelsen af *En literair Anmeldelse* samt udkast til polemiske indlæg mod *Corsaren* og P.L. Møller.« I en tilhørende note hævdes det: »Hermed tænkes ikke på de to artikler i *Fædrelandet*, der blev skrevet allerede i juledagene, men på de talrige udkast trykt som *Pap.* VII 1 B 9-11 og 29-73« (K7, p. 79). Men det fremgår af en note til *Pap.* VII 1 B 71, p. 258, at optegnelsen er affattet efter P.L. Møllers anmeldelse af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift i Kjøbenhavnsposten* nr. 73-74, den 27.-28. marts 1846.
 32. »En lille snaksom Yttring i Godmodighed«, *Pap.* VII 1 B 69, p. 252. Udtalelsen citeres i Tekstredøgørelsen p. 74, uden at den divergerende oplysning om tidspunktet for afleveringen af *AE*-manuskriptet nogetsteds inddrages i forfatternes kronologiske argumentation.
 33. Jf. SKS K7, p. 52 og 76.
 34. Jf. *Pap.* VII 1 B 83, p. 276. Den pågældende optegnelse citeres in extenso p. 88 i Tekstredøgørelsen, men i forbindelse med en gennemgang af Søren Kierkegaards håndeksemplar, uden at den divergerende oplysning om tidspunktet for afleveringen af *AE*-manuskriptet kommenteres.
 35. Jf. SKS K7, p. 72n.
 36. Jf. SKS K7, p. 76.
 37. Således i *Pap.* VII 1 B 18, p. 189: »Jeg havde forestillet mig, at G[oldschmidt], hvem jeg da aldrig skal forveksle med P.L.M., [...] kunde behøve lidt Veiledning og Raad for at blive til noget Større, og især for at ledes ud af den Fare, han vildledt i Lidenskabelighed er i, men mindst af Alt havde jeg tænkt mig, at jeg saaledes pludseligen skulde komme til at begynde forfra og med Intet, at jeg nu i en lille Polemik med G. skulde tjene mine Sporer ell. mit Navn« (fra SKs udkast til *Corsar*-replikken, den 10. januar 1846). Jf. *Pap.* VII 1 B 73, p. 263: »Hvad *Corsaren* skulde have svaret? Taget den enkelte Artikel og vedstaaet sin Beundring« – dvs. sin beundring for SK.
 38. Jf. SKS 20, p. 15-16.
 39. Jf. KA, B pk. 21, VII 1 B 75; SKS K7 ms. 24.3, p. 41.
 40. Ibid.
 41. Jf. *Bladartikler*, p. 135.
 42. Jf. KA, B Pk. 21; *Pap.* VII 1 B 80; SKS K7, ms. 25, p. 42. Overstregningen fremgår ikke af *Pap.* VII 1 B 80, heller ikke af de tekstkritiske oplysninger i samme bind p. 440. Den er heller ikke omtalt i Tekstredøgørelsen i K7.
 43. Under alle omstændigheder skylder K7-forfatterne inden for rammerne af deres egen tilbagedatering at forklare, hvorfor SK efterfølgende undlod at anføre de korrekte datoer – enten i trykmanuskriptet før dets indlevering til sæt-

- ning (som med sikkerhed kan siges at have fundet sted i god tid *efter* offentliggørelsen af replikken til P.L. Møller den 27. december 1845, også i henhold til K7-kronologien) eller også i førstekorrekturen (som inden for K7-kronologien umuligt kunne tænkes tilbageleveret til sætteren *før Corsar-replikken* den 10. januar 1846).
44. Jf. *SKS* K7, p. 45.
45. *Ibid.*
46. Jf. *EP* III, p. 269 med en spatiering, der her er gengivet som kursiv.
47. Optegnelsen bringes af H.P. Barfod som en note i *EP* III, p. 270.
48. *Ibid.* SK gentager sin henvisning til Bianco Lunos *Erindringsbog for 1845* i en bisk forfatternote til »Et literairt Signalskud«: »*Anm.* Da vi nu een gang ere vant til de frækkeste Løgne paa Prent, og det i smaae Forhold ikke hjælper ved at Ignorere, saa vil jeg, forud sikkre mig, at ingen Fræk skulde kunne svække dette Faktum, og derfor henvise til Bianco Luno, der jo fører en Bog, og maa kunne bevidne, at det er saa.« Med *dette Faktum* sigtes til følgende påstand: »Men i Medio Dec. 1845 var jeg færdig med afsluttende Efterskrift, det hele Manuscript, som jeg altid har for Skik indleveret i Bogtrykkeriet« (*Pap.* VII 1 B 72, p. 262).
49. På side 45 står der: »Bianco Lunos *Erindringsbog for 1845* er gået tabt, og det kan således ikke afgøres, hvorledes dette 'bestilte' skal opfattes. Formentlig refererer det til, at førstekorrekturen er færdig denne dato, og at SK, da bogens omfang nu er kendt, har kunnet træffe aftale om oplag, papir mv. (se nedenfor s. 79)«. Følger man denne henvisning, lyder dokumentationen: »Bianco Lunos *Erindringsbog for 1845* er gået tabt og kan derfor ikke bidrage til opklaring af, hvordan udtrykket »'bestilte' (...) d. 30 Dcbr. 1845« skal opfattes; men det må formodes at referere til, at førstekorrekturen skulle foreligge færdigtrykt denne dato, og at SK i samme forbindelse har afgivet bestilling, dvs. truffet aftale, om oplag, papir, pris mv., da nu korrektoren var færdig, og bogens omfang var kendt.«
50. Det fremgår af følgende *SKS*-note til Barfods oplysning om datoen for Kierkegaards »bestilling« af *Afsluttende Efterskrift*, hvor Heibergs og Kuhrs anerkendelse af den traditionelle datering heraf til 30. december 1845 helt umotiveret forudsættes bekendt: »Udgiverne af *Pap.* henter deres oplysning fra *EP* III og supplerer i en fodnote til *Pap.* VII 1 B 2 med formuleringen: »iflg. Meddelelse i sin Tid fra Bianco Lunos Bogtrykkeri« osv., hvor udtrykket »i sin Tid« må betyde, at Barfod indhentede oplysningen, men at den ikke ellers har været til rådighed for udgiverne« (jf. *SKS* K7, p. 79, note 2). Men så konjunktivisk er der jo kun grund til at fremstille sagen, fordi *SKS* undlader at citere den fulde ordlyd hos *Pap.*, som lyder: »iflg. Meddelelse i sin tid fra Bianco Lunos Bogtrykkeri til Barfod 'bestilte' S.K. dette værk hos Trykkeriet 30. Decbr. 1845 (se E.P. III, S. 269 Note*) og sml. B 83)«. Man behøver således ikke at slutte noget som helst fra udtrykket »i sin Tid«, for det fremgår klart af konteksten, at udgiverne af *Papirene* har henholdt sig til Barfods oplysning.
51. Dvs. indtil to år før Bianco Lunos død, idet bogtrykkeren selv personligt førte sine erindringsbøger. Jf. Robert Pedersen *Bianco Luno – Skildringer af mennesker og miljø i og omkring et københavnsk bogtrykkeri 1831-1991*. København 1991, p. 50-51.

52. Jf. SKS K5, p. 186n. En nøjagtigt tilsvarende ordlyd findes på siderne 232n og 303n i samme bind, samt pp. 184-85 i SKS K4.
53. Jf. SKS K5, p. 186.
54. Jf. SKS K5, p. 303.
55. Jf. SKS K5, pp. 232 og 234.
56. Lidt anderledes, når man bevæger sig baglæns fra tekstredigørelserne i K5 til tekstredigørelsen for *Philosophiske Smuler* i K4, hvor det om nøjagtig de samme forhold hedder: »Af Bianco Lunos bevarede 'Erindringsbog', dvs. trykkeriets interne ordre- og regnskabsbog, fremgår, at SK selv indleverede manuskriptet til trykning den 20. maj, i øvrigt sammen med manuskriptet til *Tre opbyggelige Taler*.« Selvfølgelig kan der ikke bogstavelig menes 'til trykning', kun 'til sætning'. Tvetydigheden undgås i tekstredigørelserne til *Om Begrebet Angest* og til *Forord*, ved at forfatterne i disse tilfælde anvender verbet »indlevere« uden nærmere angivelse af til hvad, men det grammatiske objekt er hver gang: »manuskriptet« (jf. SKS K4, pp. 184, 322, 332 og 561). Til gengæld er der ingen tvivl i K18, hvor det i kommentaren til JJ:415 vedrørende *En literair Anmeldelse* hedder: »Manuskriptet blev afleveret til Bianco Lunos Bogtrykkeri 4. marts, jf. *Erindringsbog for Bianco Luno 1846*, nr. 242« (K18, p. 430). Og heller ikke i kommentaren til JJ:455: »*Opbyggelige Taler i forskjellig Aand* blev først afleveret til trykkeriet 25. jan. 1847, jf. *Erindringsbog for Bianco Luno 1847*, nr. 65« (K18, p. 452). På ganske tilsvarende måde i K20, hvor det i en kommentar til trykningen af *En literair Anmeldelse* hedder: »i al fald afleverede han manuskriptet til Bianco Lunos Bogtrykkeri den 4. marts, jf. *Erindringsbog for Bianco Luno 1846*, nr. 242« (K20, p. 24).
57. Finn Gredal Jensen har ikke bidraget til Tekstredigørelserne i K5.
58. Nemlig nr. 1126. Ellers er køen fra 1125 til 1106 kun brudt to gange yderligere; hvorefter det begynder at lette i restancerne, med følgende udeståender: 1103, 1091, 1080, 1072.
59. Efterfulgt af følgende bestillinger: nr. 1258 fra »Livgarden til fods«, som er en accidents til levering i uge 1; nr. 1259 fra C.A. Reitzel, som er en bestilling på *Kirketidende*, 2det Bind no. 15, registreret som et »større Arbeide« til levering i ugerne 12, 36 og 38 [!]; sluttende med Exam.jur. C. Tønsbergs bestilling nr. 1260 på en *Samling af Forordninger* (ligeledes et »st. Arb.«) til levering i uge 31, 1847.
60. Jf. SKS K7, p. 92. Vedr. anvendelsen af udtrykket »bestilt trykning« se note [56].
61. Det er ganske vist ikke korrekt. SK havde udvist samme adfærd i forbindelse med pseudonymen Johannes Climacus' første skrift, *Philosophiske Smuler*; hvor SK ligeledes personligt havde indleveret manuskriptet til Bianco Luno den 20. maj 1844. Det hedder således i K7, p. 92: »Normalt betød denne fremgangsmåde, når det drejede sig om et pseudonymt skrift, at SK fik sin ven cand.jur. J.F. Giødwad til at forestå de nødvendige aftaler med Bianco Lunos bogtrykkeri om oplagets størrelse« (hvorved K7-forfatterne altså for sidste gang søger at opretholde deres særlige udlægning af udtrykket »bestille« – dvs.: »aftale oplagets størrelse« i stedet for: »indlevere til sætning/trykning« – i direkte modstrid med de foregående kommentarbinds anvendelse af udtrykket om nøjagtig samme situation). Men i tekstredigørelsen til *Philosophiske Smuler* K4 oplyses det: »Der var således heller ikke brug for hans

- sædvanlige stråmand J.F. Giødwad, og SK kunne personligt indlevere manuskriptet til trykning, som det fremgår af Bianco Lunos ovennævnte 'Erindringsbog'« (p. 194, jf. også K4, pp. 184-85). Det samme var tilfældet med de økonomiske mellemværender med Bianco Luno, som blev ordnet af SK, der jo figurerede på titelbladet af begge bøger som deres udgiver (jf. SKS K7, p. 92 og K4, p. 194).
62. Jf. SKS K7, p. 92.
63. Det vil i korthed sige, at SK har forfattet replikken til P.L. Møller i tidsrummet 22.-26. december 1845; færdiggjort *AE*-manuskriptet til aflevering den 30. december 1845; forfattet svaret til *Corsaren* i tidsrummet 2.-9. januar 1846; modtaget førstekorrektur på *AE*-manuskriptet medio januar 1846; og i hvert fald haft muligheden for ikke at indlevere »Forklaringen« til sætning før primo februar 1846.
64. Jf. JJ:414: »En Note til et Sted om de pseudonyme Skrifter har jeg ikke villet lade trykke med, blot fordi den var skrevet under Trykningen« (SKS 18, p. 278, jf. K18, p. 428).
65. Jf. *Pap.* VII 1 B 83.
66. Hvad der på basis af *Pap.s* gengivelse af rettelser og tilføjelser til »Til læg/Henblik til en samtidig Stræben i dansk Litteratur« ikke foreligger noget grundlag for at betvivle (jf. *Pap.* VI B 44-53 og 98, 47-50).
67. Jf. SKS 20, JJ:414.
68. K7-forfatterens tydning af tekststykket fremgår af K7, p. 77, andet afsnit.
69. Jf. påvisningen af K7-forfatterens vildledende argumentation i forbindelse med samme optegnelse (JJ:414), se Anden del, afsnit II, slutning.
70. Et forhold, som ingen steder fremgår af Tekstredøgørelsen og heller ikke rigtigt af manuskriptbeskrivelsen i K7, hvor det om trykmanuskriptet (ms. 25), der betitles »Renskrift af 'En første og sidste Forklaring'«, med en underdrivelse siges: »En del korrektioner« (p. 42), skønt der ikke er færre end i en af kladderne (jf. KA, B Pk. 21, VII 1 B 74-79).
71. Korrekturgangene på indholdholdsfortegnelsen – og dermed »Forklaringen« – har ikke fulgt det øvrige manuskript; der blev læst i alt tre korrekturer på *AE* (jf. K7, p. 86), og af JJ:415 fremgår det, at korrekturlæsningen stadig pågik den 7. februar 1846 (jf. K7, p. 90).
72. Af et »Sendebrev« fra Bianco Luno til hans personale, dateret 1. januar 1849, fremgår det, at trykkeriet opererede med en særlig godtgørelse for rettelser imod manuskript, jf. *Bianco Luno 1831-1991*, p. 53.
73. Jf. SKS K7, p. 85n-86ø.
74. »Sætteren vil nu behage at levere anden Correctur i den Stand Arket skal være, [Ϛ:] med tilføjet Norm og indskudt hvidt Blad« (*Pap.* VII 1 B 81,4).
75. Jf. KA, B Pk. 21, VII 1 B 74-80.
76. Jf. SKS K7, p. 45.
77. Jf. SKS K7, p. 77.
78. Jf. SKS K7, p. 76.
79. Jf. SKS K7, p. 79, note 3.
80. Jf. SKS K7, p. 382 og p. 76. Påstanden fremsættes første gang forrest i »Tilblivelseshistorien« p. 43 med henvisning til p. 76.
81. Jf. SKS K20, p. 27.